

Е-КЊИГЕ – ПРЕЛИМИНАРНЕ ИНФОРМАЦИЈЕ ЗА НАБАВКУ**Тртовац Селман**

Универзитетска библиотека "Светозар Марковић", Београд

Сажетак

Набавка електронских публикација у Србији је координирана и обједињена у оквиру Конзорцијума за обједињену набавку КоБСОН. Народна библиотека и Универзитетска библиотека "Светозар Марковић", као институције са значајним искуством у набавци и коришћењу електронских извора информација, разматрају предуслове за нове сервисе као што су е-књиге. У раду се дају прве информације и искуства, углавном иностраних издавача и партнера, везана за е-књиге.

Кључне речи: е-књиге, библиотеке, набавка, коришћење**e-BOOKS – PRELIMINARY INFORMATION FOR ACQUISITION****Trtovac Selman**

University Library «Svetozar Marković», Belgrade

Abstract

The acquisition of electronic publications in Serbia is coordinated and centralized through the Consortium for coordinated acquisition KoBSON. The National Library of Serbia and University Library «Svetozar Marković», as the institutions with the important experience in acquisition and using of the electronic resources, consider prerequisites for future new services as e-books. The preliminary information and experiences – mostly from foreign publishers and partners - are given in the paper.

Key words: e – books, libraries, acquisition, use**Увод**

Референти одељења набавке Универзитетске библиотеке "Светозар Марковић" у Београду заједно са Одељењем за научне информације и развој библиотечког система, нашли су се пред задатком да прикупе информације о набавци научних монографских публикација у електронској форми из области за које су задужени, као и о аспектима њихове примене и популаризације у Универзитетској библиотеци. Досадашња сазнања из те области у Србији била су већином везана за активности Конзорцијума библиотека Србије за обједињену набавку КоБСОН, које су се већином односиле на електронске часописе. Набавка би се сводила на сличну процедуру као и у случају штампаних публикација али уз претходно разматрање многих техничких специфичности својствених електронским медијима. Из тог разлога било је неопходно направити неку врсту стратегије пре доношења одлука у вези са е-књигама са становишта набавке. У овој фази се та стратегија своди на следеће:

- Прикупљање општих информација
- Размена искустава са другим партнерским библиотекама везаним за ту проблематику
- Предности и проблеми
- Статистички подаци о обиму коришћења монографских публикација у електронској форми у свету
- Комерцијалне базе података
- Open Access базе података или друге базе података у отвореном приступу

Прикупљање информација

Е-књига или **Е-Book** би по дефиницији представљала сваки монографски документ доступан у електронској форми, независно од величине и композиције. (www.emeraldinsight.com)

Е-books су врста дигиталних електронских информација којима се приступа преко мреже и које се чувају на хардверским носачима података (hard-дискovima) који могу бити различитог капацитета. Осим тога, hard-дискови могу имати различиту брзину приступа, што је од изузетног значаја када су у питању мултимедијални подаци (видео, фотографије високе резолуције итд.) (www.emeraldinsight.com). Један број књига се појављују у оба формата - како у штампаној форми тако и у форми Е-book. Све више књига се међутим појављује искључиво у електронској форми. Нарочито је то случај код књига које нису довољно економски исплативе за издаваче, а то су често уско стручне књиге.

Текст на светској мрежи може бити презентован на многе начине. Најчешћи формати приказа текста су такозвани HTML format (Hypertext Markup Language), PDF format и Word формат. Ови формати имају своје добре и лоше стране. PDF формат је формат којим се релативно лако манипулише помоћу одговарајућег софтвера, Adobe Acrobat Reader, који је слободно доступан на интернету. Датотеке у PDF формату су лаке за навигацију, могуће је зумирати одређене делове, исецати, копирати итд. Да би се извршило “дубинско” претраживање потребно је на пример, преузети целу датотеку, која може бити прилично велика, и у зависности од брзине приступа, то може да траје дуго. Како расту Е-book базе података све је теже архивирати фонд и све је теже направити оптималне могућности да се изврши претраживање фонда по разним параметрима. Ти проблеми могу да се реше конвертовањем PDF датотека у неки формат електронског текста прикладнији за претраживање или за унакрсна претраживања по разним параметрима.

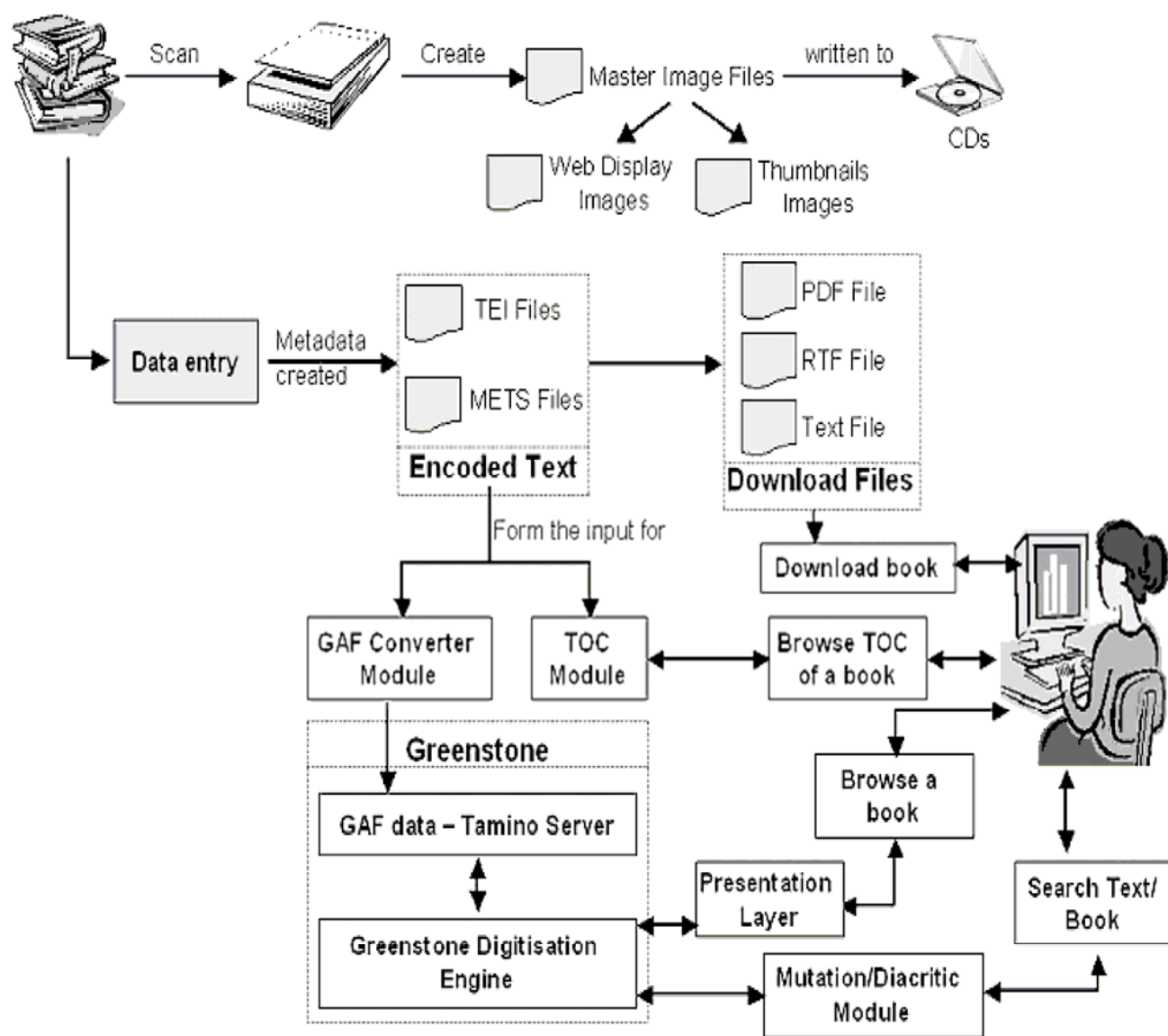
Информације о структурирању фонда и начину приступа е-књигама су веома значајне за разумевање ових извора информација. Електронске књиге се кодирају са одређеним стандардизованим метаинформацијама. На примерима партнерских библиотека у Великој Британији види се да је несумњиво најраспрострањенији стандард за кодирање литературе и лингвистичких текстова је Text Encoding Initiative (TEI), интернационални и интердисциплинарни стандардни формат који омогућава да е-књиге у пуном тексту буду претраживе. Корисне информације о приступу е-књига и њиховом коришћењу могу се стећи из **Шеме 1**.

Искуство Универзитетске библиотеке Хумболт универзитета

У оквиру традиционалне размене библиотекара Универзитетске библиотеке "Светозар Марковић" у Београду и Универзитетске библиотеке Хумболт универзитета у Берлину, приликом посете Берлину у децембру месецу 2005. године дошло је до врло корисне размене искустава и информација. У сложенom систему библиотеке Хумболт универзитета, који располаже знатним материјалним средствима, један сектор брине и о набавци електронских публикација. Др Voght, руководилац сектора, исцрпно је изнео њихова искуства везана за набавку и коришћење е-публикација.

Као прва важна информација, статистички подаци указују на велики пораст коришћења е-часописа, што је последица њиховог рада на едукацији корисника и све бољих техничких могућности у библиотеци. Сазнања о е-књигама указују на проблеме који су везани за природу монографских публикација, навике корисника, разнородне системе заштите ауторских права од стране добављача, цене, неусклађеност законских регулатива са стварним стањем на том пољу итд. Сви ти проблеми су довели до тога да постоји значајна разлике у статистичким подацима

везаним за коришћење е-књига и е-часописа. Коришћење е-часописа је много веће, па су стога и улагања у том правцу приоритет.

Шема 1. Пример структуре сервиса е-књига у Великој Британији
(www.emeraldinsight.com/0033-0337.htm)

Оно што карактерише садашњу фазу јесте да се пуно труда улаже у популаризацију е-књига кроз курсеве за коришћење (за студенте и наставнике) и семинаре за библиотекаре, уз стално статистичко праћење промена показатеља тенденције коришћења итд. Према искуствима Универзитетске библиотеке Хумболт универзитета то је један мукотрпан и дугорочан процес.

Предности е-књига?

У областима где брзина истраживачког процеса захтева врло често ажурирање информација, где су услед тога промене актуелних научних достигнућа врло учестале, онлине приступања електронским публикацијама су неизбежни поступци у раду научних истраживача. Све предности везане за брзину преноса података, капацитет података, разнородност мултимедијалних формата (текст, фотографија, видео, аудио, векторски графички прикази итд.) су дакле од виталног значаја

за повезивање научних институција на различитим деловима света и за њихову синхронизовану сарадњу.

Сервис е-књига је такође јако прикладан за фонд старе и ретке књиге. Те књиге би могле да се конвертују скенирањем у дигиталну електронску форму, што би омогућило лакши приступ корисницима без опасности да се оригинални примерци додатно хабају. Код те врсте књига не постоји проблем ауторских права.

Зашто електронска књига?

- Увек је могућ приступ
- Велики број људи може да је користи у исто време
- Нема проблема око ношења књига

Зашто штампана књига?

- Лакше се чита
- Формат без непознаница
- Нема временског лимита
- Могу се обележити важни делови
- Може се читати у аутобусу
- Е-књиге су споре
- Одлазак у библиотеку је разлог да се изађе из куће

Поред брзо ажурираних података који корисницима стоје на располагању, неспорне су и друге предности е-књига, попут:

- јефтино одржавање електронских података
- уштеда у простору и времену
- смањен обим особља који дате податке одржава
- дуготрајност и поузданост носача података
- брзина приступа и налажење жељених информација

Проблеми у набавци е-књига

Библиотекари у набавци сагледавају проблем е-књига као стратешки проблем улоге, структуре и концепције библиотеке у будућности. Многа искуства говоре у прилог томе да библиотека мора да преузме функцију информационог центра као сервиса који нуди све врсте мултимедијалних информација, од класичних штампаних публикација па до свих врста електронских информација које подразумевају интердисциплинарни и мултимедијални принцип. То се нарочито односи на универзитетске библиотеке које представљају информационо логистичке окоснице квалитетног високог образовања. Таква улога имплицира и велике структуралне промене и проблеме у процесу трансформације као што је стварање глобалне стратегије развоја образовних институција и у оквиру тога развојни концепт библиотека. То такође подразумева и неутралисање старих и ригидних предрасуда о улози и функцији библиотеке. Додатно образовање библиотекара и књижничара, организациони проблеми везани за структуру фонда и многи други проблеми су проблеми за чије решавање постоје већ искуства у свету. Након тога долази се у сферу техничких проблема који изискују велика материјална улагања за набавку техничке опреме, њено одржавање, стално обнављање и праћење техничких стандарда.

Статистички показатељи указују на експоненцијални пораст коришћења електронских сервиса. Постоје, међутим, битне разлике у коришћењу различитих електронских извора информација, на пример, између електронских часописа и електронских књига.

Добављачи користе различите методе да би заштитили свој комерцијални интерес и решили питања ауторских права публикација које се налазе у њиховим базама података. Проблеми који се кроз ту праксу појављују код библиотекара као сервисера метаинформација и код крајњих корисника могли би се грубо свести на следеће:

- Нема библиографске контроле
- Издавач не обавештава о томе да књига више није доступна
- Пријем е-књига и библиографских записа није усклађен
- Заштита ауторских права
- Висока цена и концепција пакета наслова који добављачи нуде

Комерцијални сервиси са е-књигама на примеру Questia

Неки од комерцијалних добављача електронских монографских публикација су: Questia, netLibrary, ebrary, Oxford Reference Online, Springer, Elsevier, Science Direkt, Ebsco, Emerald, Compendex итд...

Електронска библиотека Questia може послужити као илустративни пример великог добављача е-књига.

По подацима са сајта овог добављача, Questia је, највећи светски онлајн снабдевач електронских књига који у свом фонду располаже са 65.000 е-књига у формату пуног текста, преко милион чланака и огромном референсном литературом (енциклопедије, речници и тезауруси). Осим тога, Questia располаже специфичним софтвером, тзв. *digital productivity tools*, који омогућава да се издвајају делови текста, да се формирају фусноте, напомене и библиографске забелешке на седам различитих начина, што све може бити значајно за корисника.

Услуге овог добављача користи преко пола милиона корисника, како оних који су професионално упућени на истраживачки рад и образовање, тако и они који су приватно заинтересовани за коришћење овог сервиса. Questia омогућава дубинско трагање за информацијама у оквиру своје онлајн библиотеке и то у следећим категоријама:

• Уметност и архитектура	• Музика и приказивачка уметност
• Комуникације	• Филозофија
• Економија и бизнис	• Политика
• Образовање	• Психологија
• Историја	• Религија
• Право	• Наука и технологија
• Књижевност	• Социологија и антропологија

Колико издавачи цене значај ових нових технологија за кориснике види се из речи Troy Williams-а, директора и оснивача Questia Медиа корпорације: «Студенти и факултети на целом свету су фрустрирани чињеницом да квалитативни садржај информација које је могуће наћи у библиотекама, на интернету данас једноставне не постоје. Јасније речено, до данас, интернет није био од ефективне помоћи студентима и истраживачима. Од данас почевши, Questia мења ту чињеницу. Дакле, многи садржаји које нам данас пружа Questia нису никада били доступни преко интернета, а са друге стране многе публикације су биле доступне само јако ограниченом броју људи који су имали приступ базама података најбољих библиотека. Пружајући студентима 24-часовни приступ монографским публикацијама у full-text формату ми верујемо да Questia охрабрује студенте да посвете више времена трагању за насловима из шире сфере ресурса које им Questia ставља на располагање и тако помаже да боље формулишу и артикулишу своје студијске тезе или аргументе. Овај сервис елиминише многе непродуктивне и фрустрирајуће аспекте који су ментално повезани са процесом преношења информација на папир.» ([http:// questia.typepad.com/](http://questia.typepad.com/))

Након што се права за дигитализоване књиге купе од носиоца ауторских права и провере од стране стручног тима Questia -е, могу се користити или копирати хиљаду пута у току године без

додатних трошкова према издавачу или добављачу. Доступни су сви наслови, укључујући старије књиге, књиге које се више нити штампају нити обнављају. Систем пружа могућност истовременог приступа неограниченог броја корисника одређеној публикацији. Сагласно пословној политици, Questia је успела да изнађе начин да издавачи буду задовољни, а да корисници имају јефтин и приступачан сервис. Questia има закључен уговор са више од 170 издавача укључујући Harvard University Press, Stanford University Press, Columbia University Press, University of Chicago Press, W.W. Norton and Co., Pearson PLC, Greenwood Publishing Group, и Perseus Books Group.

Questia колекцију је иначе конципирао тим од десет врхунских библиотекара, користећи при том традиционалну технику развоја фонда публикација али и друге иновативне методе. Кроз те методе ће у будућности бити осигурана прикладна презентација свих публикација, нарочито из области хуманиоре и друштвених наука.

ОА - Open Access baze podataka

Open Access (ОА) базе података су базе које омогућавају слободан, бесплатан приступ е-публикацијама пуног текста. Публикације које можемо наћи код ових добављача су углавном публикације које нису оптерећене ауторским правима.

Овде су наведене неки од њих:

- Google Book Search
- Classic Reader
- National Academies Press
- Project Gutenberg
- NetLibrary

NetLibrary је добављач који има два сегмента. Један сегмент базе података је у слободном приступу, а други је комерцијалан. NetLibrary је део OCLC -а (Online Computer Library Center) који је основан још 1967. као непрофитна истраживачка електронска библиотека која служи општем добру и смањује трошкове информисања. Тренутно се 53.548 библиотека из 96 земаља света служе сервисима OCLC-а. По подацима са интернет презентације, онлине каталог OCLC-а има преко 100.000 наслова е-публикација.

Закључак

Набавка е-књига код нас је пројекат који се планира и изводи на нивоу централних библиотека у сарадњи са надлежним министарствима који те пројекте финансирају. Тај начин набавке омогућава да се, као и у случају е-часописа, постигне нижа цена за већи број е-књига и да тим е-књигама приступ има што више корисника. Библиотеке чланице конзорцијума КоБСОН, а пре свих Народна библиотека Србије и Универзитетска библиотека «Светозар Марковић», се при планирању консултују око концепта набавке. Тренутно су корисницима доступни следећи сервис са електронским књигама:

1. CLC Medicine Index - <http://www.clevelandclinicmeded.com/diseasemanagement/>
(Обухвата преко 150 поглавља из 13 медицинских подручја.)
2. Engineering Village 2 - <http://www.engineeringvillage2.org/>
(Сервис Engineering Village 2 је библиографска (апстрактна) база података и омогућава приступ информацијама из области примењених наука. Доступни су подаци о радовима из преко 5000 часописа, извештаја са конференција и пословних публикација од 1969. године)

до данас. У оквиру REFREX базе доступно је око 350 књига из техничких наука у пуном тексту у ПДФ формату.

3. HeinOnline - <http://heinonline.org/HOL/Welcome>
(На сервису HeinOnline доступни су часописи из области права. Поред новијих бројева, омогућен је приступ и старијим годиштима часописа. Такође су доступно и преко 250 књига класичне правничке литературе, као и регулативе и друга правна акта.)
4. PubMed books - <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/entrez/query.fcgi?db=Books&itool=toolbar>
(Сервис обухвата преко 60 наслова књига из области биомедицине.)
5. Springer Link - <http://ebooks.springerlink.com/>
(Springer је један од најпознатијих светских издавача научних информација. Преко овог линка постоји могућност приступа до преко 3.500 књига из разлучитих области, које се могу читати преко мреже.

Литература

1. Books from the past: an e-books project at Culturenet Cymru / Leith Haarhoff. - November 2004. - www.emeraldinsight.com/0033-0337.htm
2. Burnard, L. (2000), "Text encoding for Interchange: a new consortium", Ariadne, No. 24, www.ariadne.ac.uk/issue24/tei/
3. Harold Henke, "Consumer Survey on E-books." Accessed Dec. 27, 2004, www.openebook.org.
4. Witten, I.H. (2003), "Examples of practical digital libraries: collections built internationally using Greenstone", D-Lib Magazine, Vol. 9 No. 3, www.dlib.org/dlib/march03/witten/03witten.html
5. Information Technology and Libraries: Dispelling Five Myths about E-books / James E. Gall. - March 2005. - www.emeraldinsight.com